

Sodobni trendi mednarodnih migracij**

Se klasično obdobje migracij končuje?

Klasično obdobje mednarodnih migracij, ki poteka preko preloma stoletja do začetka 70. let, je temeljilo pretežno na liberalističnih pogledih (z določenimi omejitvami), na upoštevanju dejavnikov odbijanja in privlačevanja v zvezi z migracijskimi odločitvami, na tržnem izravnavanju neravnotežja med ponudbo delovne sile in povpraševanju po njej. Asimilacija imigrantov je bila prevladujoči način njihovega vključevanja v imigrantsko družbo. V tem obdobju se pri urejanju migracij prepleta liberalizem in omejitve imigracij z upoštevanjem nacionalnih interesov imigrantskih držav. Vidni so znaki neurejenega trga delovne sile s črnim trgom in neučinkovitim urejanjem procesov odločanja, ko so odločitve imigrantskih držav omejene in regulativnih ukrepov emigrantskih držav pogosto ni ali so neučinkoviti. Migracijske politike imigrantskih in emigrantskih držav pa so neuskklajene. Emigrantske države in raziskovalci v tem času upravičeno opozarjajo na rezervno delovno armado imigrantov, na njihovo izkoriščanje, na subproletarski status imigrantov, povezan z njihovo etnično deprivilegiranostjo in diskriminacijo, na dvojno naravo trga delovne sile s segmentiranim trgom delovne sile, na konflikte med avtohtonimi oz. imigrantsko družbo in imigranti. Razen asimilacije trajnih imigrantov se srečujemo z izolacijo, segregacijo predvsem začasnih imigrantov. Migracije so del svetovnega kapitalističnega sistema z razdelitvijo družb na center in periferijo.¹

Klasično obdobje migracij doživlja v sredini sedemdesetih let spremembe. Mednarodne migracije delovne sile se začenjajo omejevati, porajajo se zamisli o razvojnih alternativah migracijam, o prehodu kapitala na območja, kjer je na voljo delovna sila. Sprožijo se razmišljanja o celovitejšem zagotavljanju pravic, ki bi zaščitile interese imigrantskih manjšin pred učinki neurejenega trga, v ospredje prihajajo politična, socialna in humanitarna vprašanja imigrantov. Problematika nezadostnega reguliranja pravic imigrantov odpira vidike mednarodnega urejanja migrantskih pravic in omejevanja izključne moči razvitih imigrantskih držav pri odločanju o migracijskih tokovih, kar naj bi zagotavljali dvostranski sporazumi med imigrantskimi in emigrantskimi državami, pa procesi nadnacionalnih integracij. Hkrati z mednarodnimi pristopi pri urejanju migracij in oblikovanju pravic imigrantov nastajajo tudi novejši pogledi o nadomeščanju asimilacij imigrantov z etnično pluralističnimi in interkulturalističnimi procesi. Navedene zamisli se uresničujejo počasi in mnoge od njih ostajajo bolj na ravni teoretskih in političnih razprav.

* Dr. Peter Klinar, redni profesor na Fakulteti za družbene vede v Ljubljani.

** Študijski projekt za okroglo mizo Teorije in prakse

¹ Klasično obdobje mednarodnih migracij so označevala pomembna dogajanja: velika gospodarska kriza 1920–30 z razpadanjem gospodarskih sistemov in 2. svetovno vojno, ki so povzročila velike migracijske premike v Evropi in emigracije iz Evrope. Hladna vojna je vplivala na migracijske tokove Vzhod-Zahod. Z obnovo in razvojem povojne Zahodne Evrope je prišlo predvsem v 60. letih do množične rekrutacije imigrantskih delavcev, do nadomestitve spontanih in ilegalnih migracij z organiziranimi in legalnimi imigracijami. Te so sprva slonele na rotacijskem načelu, na začasnih imigracijah in na hitrem zamenjavanju imigrantov. Recesija v Zahodni Evropi je najprej povzročila nadomeščanje južnoevropskih imigrantov z imigranti iz tretjega, nerazvitega sveta in poostreno selekcijo imigrantov ter nadzor novih imigracij.

Stopnjevana naftna kriza v sredini sedemdesetih let je sprožila spremembe različnih vidikov mednarodnih migracij, ki bi jih mogli morda šteti kot konec klasičnega migracijskega obdobja. Pozitivno selekcionirani imigranti naj bi se vključevali v imigrantske družbe na temelju etničnega pluralizma. Tako se del imigrantov spreminja iz začasnih v trajne, pospešijo se remigracije negativno selekcioniranih imigrantov, združujejo se družine, odpirajo se problemi druge generacije imigrantov in njihove etnizacije, hkrati pa se omejujejo nove množične imigracije.

Migracijska politika imigrantskih držav zaniha od liberalizma proti poudarjanju nacionalnih interesov, saj se s protekcionističnimi ukrepi ščitita domača delovna sila in identiteta naroda pred navalom tujcev, širita se ksenofobija in negativni nacionalizem. Na notranjepolitičnem prizorišču teh družb prihaja do razcepa med desnico in levico glede migracijske politike, migracijski pritiski z Vzhoda proti Zahodu po razpadu socialističnih držav pa zaostrijo omejitvene administrativne ukrepe imigrantskih držav in znotraj njih krepijo desnico (Straubhaar 1992, Schmitter – Heisler 1992).

Sklenemo lahko z ugotovitvijo, da so se nekatere značilnosti klasičnega obdobja migracij v sedemdesetih letih spremenile, druge pomembne zamisli o predugačenju pa se niso uresničile, ostale so na ravni idejne zasnove. Po naftni krizi so se pojavile nekatere opazne spremembe, ki so pomenile konec obdobja množičnih začasnih migracij in ki so pospešile selekcijo imigrantov in množične remigracije. Proces etnične pluralistične integracije in zagotavljanja pravic imigrantov niso dosegli kakšnih odločnejših premikov, če jih primerjamo s klasičnim obdobjem. Premik migracijske politike imigrantskih držav od liberalizma proti nacionalizmu – po razpadu socialističnih družb – utrjuje z uvajanjem restriktivnih administrativnih omejitev njihovo dominantno moč v migracijskih globalnih odločitvah. Emigrantske vzhodne države sicer postajajo liberalnejše glede emigracij, nimajo pa zaradi notranje nestabilnosti in nerazvitosti pomembnejšega vpliva na svetovno migracijsko politiko, tako da omenjeno prevešenje politike od liberalizma proti nacionalizmu dominantnih imigrantskih držav okrepi nekatere značilnosti migracij, ki označujejo klasično migracijsko obdobje.

Sodobni imigracijski modeli

Razvojne alternative mednarodnim migracijam, zagotavljanje pravic imigrantov z uveljavljanjem etničnopluralistične integracije imigrantov je mogoče uresničevati s prevladovanjem liberalizma nad nacionalizmom in hkrati s širjenjem procesov nadnacionalnih integracij, ki predpostavljajo enakopravnejše odnose med emigrantskimi in imigrantskimi državami. Nagibanje imigrantskih držav v najnovejšem obdobju migracijskih pritiskov z Vzhoda od liberalizma proti nacionalizmu postavlja pod vprašaj možnosti, da bi se migracijski problemi preusmerjali proti omenjenim usmeritvam. Okrepljeni nacionalni interesi imigrantskih držav ne spodbujajo nadnacionalnih integracij, zagotavljanja pravic imigrantov, upoštevanja interesov emigrantskih držav s pospeševanji njihovih razvojnih alternativ mednarodnim emigracijam. Kadar prevladuje model poudarjene vloge nacionalnih imigrantskih držav, takrat se krepijo asimilacijski pritiski na imigrante in možnosti za njihovo etničnopluralistično integracijo so omejene.

Če izhajamo iz legitimizacijskih načel, ki zadevajo sodobne imigracije (proaktivne imigrante): svoboda gibanja, zahteve trga delovne sile in solidarnost s priza-

detimi kategorijami (Cerase 1992), potem najnovejša dogajanja kažejo na njihovo neskladnost in na prevlado omejenih interesov povpraševanja le po nekaterih kategorijah delovne sile, ki jih narekujejo prevladujoče imigrantske družbe. Načelo svobode gibanja je izrazito omejeno, prav tako pa se tudi načelo solidarnosti upošteva zelo omejeno.

Te posplošene ugotovitve lahko ponazorimo s sodobnimi nemškimi, francoskimi in britanskimi migracijskimi modeli.

Migracijski interes Nemčije je obrnjen tako kot njena ekonomska zainteresiranost proti Vzhodu, saj je nekdanja ZRN pridobila številne imigrante iz nekdanje NDR, v okoljih nekdanjih socialističnih družb živijo nemške manjšine. V nemški družbi se kažejo manjše težnje po novih imigracijah zaradi demografskih razlogov, hkrati pa okrepljena ksenofobija in poudarjeni nacionalni interesi avtohtonega prebivalstva omejujejo nove imigracije. Nemški nacionalizem, usmerjen proti imigrantom in novim imigracijam, štejemo med pojave klasičnega nacionalizma, ki utrjuje klasične značilnosti nacionalne države. Hkrati z njim nastaja v Nemčiji novi nacionalizem, ki ga določata nemška gospodarska in tehnološka prevlada v evropskih razsežnostih, ne da bi se porajale zahteve po širjenju ozemeljske suverenosti. Nemška migracijska politika je zamenjala svoj nekdanji model gostujočih delavcev z njihovo rotacijo in Nemčije kot neimigrantske družbe z modelom Nemčije kot imigrantske družbe s selekcioniranimi imigranti in z deklariranjem etničnopluralistične integracije imigrantov, ki naj ohranjajo svojo etnično identiteto in stike z izvorno družbo.

Ko se je Nemčija zaprla pred novimi množičnimi imigracijami, ni hkrati zgradila jasnejše zasnove ravnanja trajnih imigrantov, ker ni pravih pogojev za njihovo etničnopluralistično integracijo, ne zavzema pa se tudi ne za asimilacijo ali segregacijo imigrantov. Nemčija še pričakuje remigracije imigrantov ob recesijah. Položaj imigrantov je tako dvomljiv, odtujen in diskriminiran, ostajajo neintegrirani tujci.

Po združitvi Nemčije in razpadu vzhodnih socialističnih družb se procesi etnocentrizma z diskriminacijami in odtujevanjem trajnih imigrantov širijo, vključno z zapiranjem Nemčije pred novimi imigrantskimi tokovi.

Klasični in novi nemški nacionalizem določata nemško migracijsko politiko. Sedanje razmere kažejo na prevlado omejitvenih ukrepov in na odločno preusmeritev od liberalizma k nacionalizmu. O temeljni usmeritvi Nemčije do trajnih imigrantov pa moremo reči, da je nejasna in nedoločena, kar kaže na neopredeljen in dvomljiv položaj trajnejših imigrantov.

Francoski migracijski interes se zaradi tradicije in pomena sodelovanja z manj razvitimi afriškimi družbami obrača proti Jugu skupaj z drugimi južnimi državami Evrope. Tako skuša Francija vzdržati nekakšno ravnotežje z močno, proti Vzhodu usmerjeno Nemčijo. Francija se je izrazito zaprla proti vzhodnim migracijam in po razpadu socialističnih držav avtomatično ne priznava več statusa političnih beguncev imigrantom, ki prihajajo z Vzhoda. Migracije z Juga (Magreba) poskuša Francija omejiti z gospodarskimi razvojnimi programi in vlaganji prihrankov imigrantov v emigrantska okolja teh družb. V Franciji se krepi desnica in širi nerazpoloženje do kulturno različnih muslimanskih imigrantov iz Afrike, poudarjata se nevarnost razširitve islamskega fundamentalizma in pa strah, da bi se etnični konflikti iz afriških emigrantskih družb prenesli na Francijo. Moremo zapisati, da nerazpoloženje do južnih imigrantov in zapiranje meja pred imigranti z Vzhoda kažeta na premike sodobne francoske migracijske politike od liberalizma k nacionalizmu.

Francija je bila v obdobju industrializacije odprta za imigracije zaradi demo-

grafske krize – pomanjkanja delovne sile in imigrante je skušala kot velika in homogena nacija, prepojena z etnocentrizmom, asimilirati. Pritok imigrantov s kulturno različnih področij (Muslimani) Magreba, Zahodne Afrike, Jugovzhodne Azije je pospešil izbruhe ksenofobije in nacionalizma ter bojzani invazijskega sindroma med avtohtonim prebivalstvom in odprl problem procesov asimilacije teh imigrantov, ker so se ti procesi začeli kazati kot neuresničljivi. Tako se francoska migracijska politika ne nagiba le od liberalizma k nacionalizmu (omejitveni ukrepi, ponovno uvajanje začasnih imigracij, omejitve pravic imigrantov), marveč hkrati stoji tudi pred odprtim problemom, kako uveljaviti do trajnejših imigrantov druge integracijske procese od preživele asimilacije.

Velika Britanija je bila pretežno usmerjena k imigracijam iz svojih nekdanjih kolonij. Tem imigrantom je dovoljevala, da so ohranili svoje kulturne posebnosti in razvijali svoje etnične imigrantske skupnosti. Imigrante s teh območij je Velika Britanija sprejemala ne toliko zaradi potreb po delovni sili kot zaradi kriz, ki so izbruhnile v državah Commonwealtha, ker jim je do 1962. leta priznavala status britanskih subjektov. Zdaj so imigracije omejene, torej premik od liberalizma k nacionalizmu, hkrati pa lahko etničnopluralistične odnose, dopuščene trajnim imigrantom, označimo za procese neenakega pluralizma, prikritega z dejansko britansko hierarhijo – močjo in nadzorom nad imigranti. Razmerja med imigranti in avtohtonimi lahko kljub uveljavljanju neenakega etničnega pluralizma označimo kot razmerja med deprivilegirano etnično manjšino in prevladujočo privilegirano večino, kar je značilno za procese etnične stratifikacije. V sodobnosti se pojavljajo ksenofobija pri avtohtonih in tudi občasni, nasilni konflikti med avtohtonimi in imigranti. Tudi britanska družba je pred dilemo ob premikih migracijske politike pod pritiski javnega mnenja od liberalizma k nacionalizmu, kakšne procese uveljaviti do trajnejših imigrantov namesto problematičnih procesov neenakega etničnega pluralizma. (Melotti 1992, Abadan – Unat 1992, Manfras 1992).

Po kratki analizi migracijskih modelov sledi sklep, da klasično obdobje migracij še ni preseženo, če upoštevamo, da etnično pluralistično integriranje imigrantov ni uveljavljeno. Imigrantske družbe pa stojijo pred dilemami, kako integrirati trajnejše, pozitivno selekcionirane imigrante, ko se modeli odtujenega, neintegriranega tujca ali asimiliranca, ali integriranega na temelju neenakega etničnega pluralizma, kažejo kot neustrezni. Sodobne mednarodne migracije z omejitvenimi ukrepi preprečujejo svobodo gibanja, za kar govorijo premiki migracijskih politik imigrantskih držav od liberalizma proti nacionalizmu, ki hkrati tudi niso vzpodbudni za širjenje in uresničevanje pravic imigrantov, za upoštevanje interesov emigrantskih držav pri snovanju globalne migracijske politike in za iskanje razvojnih alternativ emigrantskih družb namesto mednarodnih migracij.

Neustrezni modeli integriranja imigrantov

Zahodna Evropa in tudi druge imigrantske družbe so pred dilemo, kako vključevati trajnejše imigrante. Dosedanji prevladujoči asimilacijski model (ameriški talilni lonec, francoska etnocentrična asimilacija), pa nemški odtujitveni imigrantski model kakor tudi britanski model neenakega etničnega pluralizma so se izkazali kot neučinkoviti procesi vključevanja imigrantov.

Sodobni asimilacijski procesi so manj prisilni od klasičnih,² tako da jih upravi-

² Klasični asimilacije (R. Park, M. Gordon idr.) so računali, da se bodo imigrantske manjšine vključile v prevladujočo

čeno imenujejo tihe asimilacije (Susić, Sedmak, 1983), pa vendar kljub temu imigranti doživljajo številne pritiske, strese, konflikte, ko se odrekajo svoji izvorni kulturi in etnični identiteti in se srečujejo z neprostoovoljnimi akulturacijskimi procesi kot začetnimi stopnjami asimilacije. Kritične opombe, ki zadevajo chikaško asimilacijsko šolo, ji očitajo nenatančnost, saj ni znan vrstni red sprememb vedenja imigrantov, in njihovega vključevanja v institucije pred asimilacijo, pa tudi ne upoštevajo različnih kultur imigrantov in različnih socialnih statusov imigrantov – ti namreč pomembno določajo možnosti za vstopanje imigrantov v asimilacijske procese.

Ob teh teoretičnih pomislekih, ki zadevajo asimilacijo, pa je treba predvsem opozoriti na praktično neučinkovanje različnih modelov asimilacije.

Ameriški talilni lonec se je pokazal kot vprašljiv način zamišljene integracije imigrantov (WASP). Namesto predvidenega enega je dejansko nastalo več talilnih loncev in asimilacijski procesi so rodili številne etnične konflikte.

Evropski kolonialni asimilacijski model, povezan z izkoriščanjem kolonij in vsiljevanjem evropskih institucij, ki so rušile avtohtono kulturo in institucije, je slonel na moči, na kulturnem imperializmu. Proces dekolonizacije kažejo na nesprejemljivost kolonialnega asimilacionizma.

Francoski model etnocentrične asimilacije je deloval ob vključevanju imigrantov s podobno kulturo (romansko), kot je francoska; kriza asimilacionizma pa se je pojavila s prihodom imigrantov (Muslimanov), kulturno različnih od prevladujoče kulture (Satzewich, 1991, Manfrass, 1992).

Tudi avstralski asimilacijski model se v praksi ni zasedal. Imigrante je silil v jezikovno akulturacijo, hkrati pa je imigrante potiskal v segmentacijo in segregacijo (Castles 1992).

Začetni nemški model o gostujočih, začasnih delavcih, ki se jih je hotel izogniti priznanju Nemčije kot imigrantske družbe, je povozil čas, ko je Nemčija postala družba s številnimi trajnimi imigranti. Sedanja nihanja in neodločnosti v zvezi s politiko do trajnejših imigrantov, ki jih v bistvu lahko štejemo med odtujene kategorije, kažejo na neizoblikovanost zasnove o integraciji trajnejših imigrantov.

Britanski model neenakega etničnega pluralizma, ki je veljal za kulturno različne imigrante iz »Commonwealtha«, je pokazal v praksi na svoje nedorečenosti, hkrati pa je bil uporaben za časovno in prostorsko omejene britanske specifične pokolonialne razmere (Melotti, 1992).

V sedanjem času omenjeni modeli ravnanja trajnih imigrantov niso več uporabni. Kolonialni časi so v zatonu in z njimi vred tudi obdobja popolne vsestranske – tudi kulturne – prevlade močnih in številčnih narodov. Evropa se srečuje s kulturno različnimi imigranti, prihajajo imigranti iz drugačnih socialnih in političnih sistemov, kot so evropski. Odpirajo se problemi graditve novih modelov za integriranje imigrantov.

---

večino preko različnih stopenj asimilacije, pri čemer naj bi stopnja behavioralne asimilacije preprečila diskriminacijo imigrantov. Imigranti so se bili prisiljeni asimilirati, če so se hoteli rešiti etnične manjšinske deprivilegiranosti in še posebej, kadar so težili k družbeni uveljavitvi v imigrantski družbi. Stopnja strukturalne asimilacije naj bi emigrante rešila statusne inkongruence med njihovim socialnim in etničnim (deprivilegiranim) statusom ter negativnimi posledicami, ki izhajajo iz te neskladnosti.

Čeprav različni dejavniki sodobnega razvoja kažejo, da se odpirajo pota za uveljavljanje etničnega pluralizma in interkulturalizma: razvoj komunikacij, postopno upadanje pomena etnične stratifikacije in prirojenega statusa in njeno nadomeščanje s sodobnimi pojavi socialne stratifikacije – temelječe na pridobljenem družbenem statusu, teritorialno, genetično in funkcionalno seganje ene etničnosti v drugo, vzporedno razvijanje procesov globalizacije in individuacije (Mlinar, 1990, Klinar, 1991), so vendarle vidne številne zavore, ki onemogočajo razvoj multikulturalizma proti etničnemu pluralizmu in interkulturalizmu.

Za to trditev govorijo številni arhaični in tradicionalni sindromi: izbranosti, etničnosti, malih in velikih narodov, pa tudi sindromi entonosti ter bratstva in enotnosti, znani iz novejšega obdobja delovanja socialističnih režimov. Kapitalistično – tudi liberalnejše obdobje je poznalo za manjšinske deprivilegirane imigrantske etničnosti alternativo: ali etnično stratifikacijo z diskriminacijo ali asimilacija. Ni slučajno, da je še zmeraj v sodobni Evropi asimilacija neredko sinonim za integracijo. Načelo enakih možnosti ruši povezava med etnično in socialno stratifikacijo (Katunarić, 1993). Ob srečevanjih z različnimi, tujimi kulturami prihaja do vznemirjanj, osuplosti, neskladnosti, procesov oddaljevanj ipd.

Etnični pluralizem, če se je v sodobnih družbah razvil, se omejuje na zasebno in civilno družbo, kjer dopušča ohranjanje in gojenje izvornih kultur. Na področju javnega pa prevladuje kultura večinske etnične skupine, ki razpolaga z močjo. Zdi se, da družbe za področje javnega in za politične družbe poudarjajo predvsem načelo enakih možnosti in enakopravnosti. V večetničnih okoljih naj bi tako hkrati bila prisotna etnična različnost v zasebnem in uveljavljeno načelo enakih možnosti na področju javnega. Uveljavljanje le etnične različnosti brez enakosti možnosti lahko vodi do segregacije in neenakosti prizadetih etničnosti, medtem ko upoštevanje enakih možnosti brez spoštovanja različnosti pripelje do avtoritarnosti in asimilacionizma (Rex, 1985). Ob tem je treba poudariti, da se etnično in javno prepletata in da opisano uveljavljanje etničnega pluralizma nujno zahteva adaptacijsko akulturacijo imigrantskih manjšin v prevladujočo kulturo, če hočejo enakopravno in pod enakimi možnostmi sodelovati na javnem področju. Hkrati pa opisani koncept osredotočanja etničnega pluralizma v zasebnem povzroča neskladnost med socialno (zasebno) in sistemsko (javno) integracijo imigrantskih manjšin.

Dosedanji razvoj etničnega pluralizma trajnejših imigrantov, je skromen. Dosegel je že omenjene stopnje britanskega neenakega pluralizma, pa konfliktnega ločevalnega pluralizma, ko imigranti nasprotujejo prevladujoči kulturi in institucijam ter razvijajo v svojih segmentiranih skupnostih nekatere vzporedne lastne institucije (Katunarić, 1993).

V svetu je veliko pojavov multikulturalizma, kjer se kaže prevlada etničnosti, ki razpolaga z močjo (Rex, 1985), manj pa je pojavov etničnega pluralizma, ki dosega nerazvite stopnje svojega razvoja. Zastavlja se vprašanje, ali so razvitejšee stopnje etničnega pluralizma sploh mogoče za razmerja med avtohtonimi in imigranti.

Za zdaj se zdi, da se realna pričakovanja za imigrante lahko zadovoljijo z nerazvito obliko etničnega pluralizma, ki ga je mogoče označiti kot konsenzualni, liberalni etnični pluralizem, zasnovan na medsebojni etnični strpnosti, na načelih ohranjanja izvorne kulture in prilagajanja večinski kulturi in sprejemanja njenih elementov preko nujnih procesov adaptacijske akulturacije (Katunarić, 1993, Klinar, 1991).

Upoštevati je namreč treba, da ima imigracijska kultura v imigrantski družbi izrazito manj možnosti kot prevladujoča, da so v imigrantskih družbah različne in številne etnične skupine imigrantov, ki neredko živijo ozemeljsko razpršeno in imajo nezadostno razvite vezi s svojo izvorno družbo.

Nadaljnje možnosti razvoja te nerazvite stopnje etničnega pluralizma si je mogoče zamisliti z intenzivnejšim nadomeščanjem etnične stratifikacije s socialno stratifikacijo, to je utrjevanjem etnične enakopravnosti, s širjenjem prostovoljne narave adaptacijske akulturacije, z uveljavljanjem večsmernih komunikacij in poglobljanjem obojestranske strpnosti. Za razvijanje etničnega pluralizma je pomemben tudi razvoj avtonomnejših imigrantskih etničnih skupnosti in znotraj njih nekaterih lastnih institucij imigrantov, ki utegnejo s svojim vplivanjem in delovanjem na področju javnega v imigrantski družbi omiliti inkongruenco med socialno (zasebno) in sistemsko (javno) integracijo imigrantov.

Omenjene razvojne smeri etničnega pluralizma pa že nakazujejo njegovo prenašanje v procese interkulturalizma. Zanje je značilno, da se pasivna razmerja med avtohtonimi in imigranti spreminjajo v aktivne medsebojne interakcije, dialog in sintezo, ki temeljijo na odprtosti oddajanja in sprejemanja, na dvojnem nihanju, simultani medodvisnosti, na omejevanju medetničnih disjunktivnih procesov ipd. (Klinar, 1991, Berry, 1988, Jay, 1988).

Sodobni migracijski tokovi v Evropi

Pregled sodobnih migracijskih tokov v Evropi pokaže, da jih določajo razvojne spremembe na Zahodu na eni strani in razpad socialističnih sistemov na Vzhodu na drugi strani. Hkrati usmerjajo migracijske tokove še imigracije iz Afrike in Azije proti Zahodu in tranzitne poti teh migracij čez Vzhodno in Srednjo Evropo proti Zahodu in naprej na druge kontinente.

Tehnološki in gospodarski razvoj Zahodne Evrope sta na takšni stopnji, da te družbe ne potrebujejo več množično, manj kvalificirano imigrantsko delovno silo. Evropa ima na voljo dovolj rezerv delovne sile za obdobje demografskega primanjkljaja med kategorijami nezaposlenih, še posebej med mladimi in ženskami; ta skrita delovna sila je seveda nadpovprečno osredotočena na geografskem obrobju Evrope. Ta ugotovitev govori o možnostih manjših premikov delovne sile iz manj v bolj razvite evropske družbe. Nasploh pa velja, da Zahod sprejema kvalificirane, strokovnjake, podjetnike s kapitalom, družinske člane imigrantov in le manj nekvalificirane kategorije imigrantov za socialno nezaželena delovna opravila. To se bo nadaljevalo še v prihodnje. Zahodne imigrantske družbe se srečujejo z dilemo: ali modernizacija s povečano storilnostjo, ki je v primerjavi s severno-ameriško in japonsko nizka, ali sprejem nekvalificirane imigrantske delovne sile ali pa zaposlitev za nizke mezde številnih ilegalnih imigrantov (Coleman, 1992).³

Iz Vzhodne Evrope, kjer se po razpadu socialističnih režimov sproščajo emigracijske možnosti, hkrati pa naraščajo gospodarska kriza in politični ter etnični konflikti, vključno z vojaškimi spopadi in nasiljem, naraščajo emigracijski pritiski.

³ V Zahodni Evropi je okrog 20 milijonov imigrantov, od tega dve tretjini v državah Evropske skupnosti in med njimi največ 5 milijonov v Nemčiji. Imigrantov je v razmerju do avtohtonega prebivalstva v državah Evropske skupnosti v povprečju 4%, največ v Luksemburgu 28%, v Belgiji 8,8%, v Nemčiji 6,4%, v Veliki Britaniji 3,2% in Italiji 1,6%. 5 milijonov imigrantov je iz držav ES in 9 milijonov iz držav nečlanice ES (večina iz manj razvitih družb). V Nemčiji na primer je od vseh imigrantov tri četrtine imigrantov iz držav nečlanice ES. V statistične podatke niso vključeni imigranti, ki so pridobili državljanstvo imigrantske države.

Imigrantov z Vzhoda (razen beguncev v omejenem obsegu) zahodne države niso pripravljene sprejemati. Vzhodnoevropske družbe pa tudi nimajo z Zahodom razvitih tradicionalnih migrantskih vezi, kakršne srečujemo na primer v nekdanjih kolonialnih družbah tretjega sveta. Med hladno vojno 1950–1990 je emigriralo z Vzhoda okrog enajst milijonov emigrantov (politični emigranti in drugi).

Zahod kaže nekaj pripravljenosti za sprejemanje svojih etničnih manjšin z Vzhoda (Nemci), sicer pa je njegovo nerazpoloženje do imigracij z Vzhoda utrdil strah, ko se je ob koncu vzhodnih socialističnih režimov zatekel na Zahod dokajšen delež kvaziazilantov (fiktivnih prosilcev azila) – dejanskih gospodarskih imigrantov z Vzhoda⁴ in ko politični konflikti in revščina grozijo s povečanim številom beguncev in drugih vsiljenih imigrantov. Nerazpoloženje do teh kategorij reaktivnih imigrantov je poudarjeno pri imigrantskih državah tudi zato, ker gre za neselekcionirane kategorije imigrantov, ki ne ustrezajo njihovem povpraševanju na mednarodnem trgu delovne sile.

Spremembe režimov na Vzhodu so povzročile tudi obsežne migracije v nekdanjih skupnih zveznih državah (Sovjetska zveza, Jugoslavija): begunci, prisilno razseljene osebe, migracije etničnosti v njihove matične države (npr. 17% Rusov, to je 25 milijonov, živi zunaj Rusije v državah nekdanje Sovjetske zveze). Opazni so pojavi nihajočih obmejnih migracij, zasnovanih na različnih problematičnih dejavnostih, pa tudi pojavi tranzitnih migracij, pri tem pa se tranzitni emigranti neredko zadržujejo v tranzitnih družbah ali pa se znajdejo v njih kot zavrtnjeni azilanti iz zahodnih imigrantskih držav.

Ker je mogoče pričakovati, da bo stabilizacija postsocialističnih družb dolgotrajen proces, ki bo lahko potekal tudi v kriznih ali celo katastrofalnih razmerah, je seveda od njih odvisna intenzivnost emigracijskih pritiskov iz teh okolij. Uveljavljanje razvojnih modernizacijskih scenarijev za postsocialistične družbe bo seveda omejevalo njihove emigracijske pritiske. Razvojne smeri teh družb pa bodo zelo odvisne tudi od tega, koliko jim bo uspelo omejiti beg možganov in emigracije mladih inovativnih emigrantov (Mesić, 1992, Melotti, 1992, Heisler, 1992, Brubaker, 1991, Abadan-Unat, 1992).

Predhodne raziskave v nekaterih postsocialističnih družbah kažejo, da sami procesi ekonomskih dezintegracij ne vodijo nujno do emigracijskih hotenj. Tako da za zdaj še ni mogoče pričakovati množičnega eksodusa iz Rusije, Ukrajine, takšne težnje pa se kažejo za Albanijo. Sodimo lahko, da zavirajo odločitve o odhodu emigrantov z Vzhoda informacije o ksenofobičnem razpoloženju do njih na Zahodu in nezadostne informacije o imigracijskih možnostih, pa tudi pomanjkanje emigrantske tradicije z obstojem njihovih emigrantskih etničnih skupnosti v zahodnih imigrantskih družbah. Za zdaj se v vzhodnih postsocialističnih družbah kažejo predvsem težnje po začasnih emigracijah, to je trend, ki je bil značilen za intraevropske migracije v šestdesetih letih (IOM News, 1993).

Značilnosti migracijskih politik

Posplošene ugotovitve o značilnostih sodobnih migracijskih politik so te:

1. Migracijska politika je del vrhunske politike, v kateri prevladujejo interesi

⁴ Zahod se je 1988. leta srečal s 300.000 prosilci azila in 1990 leta s preko 400.000 prosilci azila (visoki deleži z Vzhoda), ob tem pa so naraščali tudi deleži ilegalnih imigrantov iz tretjega sveta. Veliki so bili premiki z Vzhoda na Zahod 1989. leta (1.300.000), med njimi največ Nemcev (razpadanje Nemške demokratične republike).

razvitih zahodnih imigrantskih držav, ki jih legitimizirajo s potrebami po določenih kategorijah imigrantov, pri tem pa manj upoštevajo načela solidarnosti in svobode imigrantskega gibanja. Emigrantske države svoje migracijske politike še niso izoblikovale ali pa nimajo možnosti za njeno uresničevanje. Interesi imigrantov se omejeno upoštevajo ali pa se sploh ne. (Heisler, 1992, Tomasi, 1992, Cerese, 1992).

2. Interesi imigrantskih in emigrantskih držav so neskladni glede na: ponudbo in povpraševanje po delovni sili, trajanje imigracije, selekcijo in vračanje remigrantov, načine vključevanja imigrantov, priznavanje pravic imigrantov, svobodo migracijskega gibanja (Klinar, 1990).

3. Migracijske politike se ukvarjajo s sprejemom, izborom in z načini vključevanja trajnejših imigrantov v imigrantske družbe, s pravicami različnih kategorij imigrantov, z medsebojnim sodelovanjem imigrantskih in emigrantskih družb, z možnostmi sodelovanja emigrantskih družb z njihovimi trajnejšimi emigranti, s procesi remigracij in reintegracij remigrantov, pa tudi z iskanjem razvojnih alternativ za emigrantske družbe namesto množičnih emigracij iz njih.

4. Začenjajo se ustvarjati nekatera izhodišča z mednarodno migracijsko politiko v Evropski skupnosti in za njeno usklajenost z nacionalnimi politikami imigrantskih držav. Politika sprejema novih imigrantov iz nečlanic ES ostaja v pristojnostih posameznih imigrantskih držav.⁵

5. Zahodne imigrantske države članice ES so izoblikovale dve vrsti migracijskih politik. Liberalno glede vstopa imigrantov in njihovega statusa, ki velja za imigrante iz članic ES, in nacionalistično, omejitveno in protekcionistično politiko glede sprejemanja imigrantov in njihovih možnosti za vključevanje v imigrantsko družbo, uveljavljeno za imigrante iz nečlanic ES (predvsem z Vzhoda in tretjega – nerazvitega sveta) (Roche-Trindade 1989, Callovi 1992).

6. Migracijska politika Zahoda glede imigracijskih pritiskov z Vzhoda in Juga načeloma sicer zavrača obe skrajnosti: Zahodna Evropa kot zaprta trdnjava ali sprejem množičnega navala z Vzhoda (Tomasi, 1992), vendar gradi sedanjo politiko pretežno na administrativnih, nadzorovanih omejitvah imigracij, kar pospešuje priliv ilegalnih imigrantov (Klinar, 1992, Mesić, 1992). Politika liberalizma se je premaknila od liberalizma k nacionalizmu.⁶

Druga smer delovanja imigrantskih družb, ki je nezadostno uveljavljena, si prizadeva, da bi potencialni migranti ostali v domačih družbah in da ne bi emigrirali. Gre za alternative migracijam. V te dejavnosti se uvrščajo: obveščanje o možnostih imigriranja, različne mednarodne intervencije, usmerjanje v ohranitev miru in preprečitev prisilnih migracij, izogibanje protekcionističnih ukrepov s strani

⁵ Zasnove skupne migracijske politike ES so usmerjene na omejitve ilegalnih imigracij in kvaziazilantov, na izmenjavo informacij o trgu delovne sile, na usklajevanje administrativnih, urejevalnih ukrepov, ki zadevajo nadzor meja, tranzit in sodelovanje v obmejnih regijah. Usklajujejo možnosti za količinsko omejeno usposabljanje in za zaposlovanje začasnih imigrantov (kvote), uveljavitev imigrantskih standardov ter za prostovoljno remigriranje imigrantov (dunajska, rimska, luksemburška konferenca 1991, schengenski sporazum, Maastricht) (Kussbach, 1992, Report Maastricht, 1991).

V okviru GAMP (General Agreement on Migration Policy) se oblikujejo mednarodni sporazumi za relokacijo delovne sile, kjer ob socialnih pravicah srečujemo tudi obravnavo ekonomskih sredstev: obdavčenje migracij, prenos prihrankov, pokojnin imigrantov, transfer kapitala, know-how in razvojni programi za emigrantske države. Ob administrativnih, omejitvenih in selektivnih migracijskih ukrepih, ki zdaj prevladujejo, se omenjajo tudi možnosti tržne selekcije migrantov z uvajanjem vstopnih taks, migracijskega davka, poslovnih migracijskih vlaganj ipd. (Straubhaar 1992).

⁶ Seznam administrativnih omejitvenih ukrepov, ki jih uveljavljajo zahodne imigrantske države za zajezitev imigracij z Vzhoda, je obsežen: zapiranje meja, zavračanje imigrantov na meji, uvajanje viz, nadzor nad zunanjimi mejami ES, sankcije zoper prevoznike, zajezitev imigrantov v tranzitu, kazni za zaposlovalce ilegalnih imigrantov in za odkrite ilegalne imigrante, standardiziranje predpisov o podeljevanju azila ipd. (Klinar, 1992).

imigrantskih družb, ki gospodarsko prizadevajo emigrantske države, odpiranje delovnih mest v emigrantskih družbah, dolgoročna razvojna pomoč.

Zahodne imigrantske države sprejemajo le manjše število začasnih imigrantov z Vzhoda in Srednje Evrope, ponujajo količinsko omejene programe za usposabljanje in razpravljajo o uvedbi kvot za trajnejše imigrante. Pri remigracijski politiki, ni kakšnih novosti, le pretekla nerealistična pričakovanja o obsežnejših prostovoljnih remigracijah so splahnela.⁷ (Rogers, 1992).

7. Imigrantske države so srednjeevropskim družbam namenile vlogo jezua, ki naj bi zadrževal migracijske pritiske z Vzhoda, pa tudi iz tretjega, nerazvitega sveta. Za opravljanje te neprijetne vloge, ki pa se je srednjeevropske države ne morejo otresti zaradi gospodarskih in socialnih kriznih razmer ter politične nestabilnosti, dobivajo nekatere od teh držav minimalne koncesije od Zahoda (Cope-land, 1992, Tomasi, 1992).

8. Emigrantske države ne usklajujejo med seboj svojih migracijskih politik. V večini vzhodnih postsocialističnih držav migracijske politike po korenitih spremembah šele nastajajo. Pridružujejo se mednarodnim normam o statusu beguncev, o sprejemu zavrženih prosilcev azila in ilegalnih imigrantov.

9. Med emigrantskimi državami Vzhoda in emigrantskimi državami iz tretjega – nerazvitega sveta utegne priti zaradi istosmernih emigracijskih interesov, usmerjenih proti Zahodu, do medsebojnih nasprotij.

10. Evropske emigrantske države, ki so že izoblikovale nekaj izhodišč svoje migracijske politike, so ta izhodišča preveč opirale na začasno naravo emigracij in na usmerjanje prostovoljnih remigracij. Zapostavljale pa so razvojno koristne oblike sodelovanja s svojimi trajnejšimi emigranti. Obstaja nevarnost, da bodo na takšni enostranski usmeritvi zgrajene tudi nove migracijske politike vzhodno- in srednjeevropskih postsocialističnih držav (Brubaker, 1991, Klinar, 1990).

11. Med različnimi kategorijami imigrantov se kažejo velike razlike glede priznavanja, kakor tudi uresničevanja njihovih pravic.⁸

12. Imigrantske etnične skupnosti so omejene v svoji avtonomiji. Pod svoj nadzor jih skušajo spraviti imigrantske države ali pa izvirne emigrantske države. Zaradi tega ne morejo učinkoviteje opravljati povezav migrantov z obema družbama in povezav med imigrantskimi in emigrantskimi družbami. Politika hkratnega vključevanja migrantov v obe vrsti družb ne bi smela biti vprašljiva (Rex, 1987).

13. Na temelju obstoječih razvojnih smeri v migracijski politiki se odpirajo vprašanja o nujnosti njene modernizacije. Migracijska politika bo v prihodnje uspešna, če bo zgrajena na integralni razvojni strategiji, na iskanju alternativ migracijam, na upoštevanju in usklajevanju interesov imigrantskih, emigrantskih

⁷ Na sprejem novih imigrantov, pa tudi na odnos do trajnejših imigrantov vplivajo ne samo potrebe po določenih kategorijah imigrantske delovne sile, kar pomeni ali gre za proaktivne, selekcionirane kategorije imigrantov ali za prisilne, reaktivne kategorije imigrantov, marveč tudi pojavi etnične stratifikacije. Zdi se, da v etničnostratifikacijski razporejenosti zavzemajo višja mesta imigranti s sorodno kulturo imigrantski družbi, ki so iz evropskega prostora ipd.

⁸ Ilegalni imigranti so brez priznanih pravic, razen temeljnih človeških pravic, začasni imigranti imajo priznane le nekatere socialno-ekonomske pravice, njihov položaj je negotov, trajni imigranti s priznanim imigrantskim statusom imajo priznane socialno-ekonomske pravice, ne pa tudi političnih. Slednje pridobijo imigranti šele s pridobitvijo državljanstva imigrantske države (Zig-Layton, 1990, Klinar, 1990).

Mednarodna konvencija o varstvu pravic vseh migrantskih delavcev in članov njihovih družin Generalne skupščine OZN z dne 18. 12. 1990, ki zadovoljivo in podrobno določa socialne ekonomske in kulturne pravice različnih kategorij imigrantskih delavcev in članov njihovih družin, še ni bila ratificirana v imigrantskih državah. Ta konvencija določa tudi posebne pravice za ilegalne, obmejne, sezonske, projektne, potujoče, samozaposlene in posebej zaposlene kategorije imigrantskih delavcev. Konvencija teži k čim večji enakopravnosti imigrantskih z avtohtonimi delavci, zadeva pravice iz dela, do prenosa prihrankov, obveščanja, pravice do združevanja družin, socialnega varstva, varnosti bivanja, vključevanja v lokalno samoupravno ipd. (Kojanec, 1991, Proclaiming Migrants Rights, 1991).

družb in imigrantov ter mednarodnih interesov, na celovitem zagotavljanju pravic različnim kategorijam imigrantov ter na uveljavljanju procesov tolerantnega etničnega pluralizma za trajne emigrante, na usklajevanju izhodišč legitimizacije imigracij (trg delovne sile, solidarnost in svoboda gibanja), na avtonomiji imigrantskih etničnih skupnosti.

VIRI:

- M. Abadan – Unat (1992): East-West vs. South-North Migration: Effects upon the Recruitment Areas of the 1960s, *International Migration Review* 2/92, str. 401–412
- J. Berry, Y. Kim; P. Boski (1988): *Psychological Acculturation of Immigrants*, v: Y. Kim, W. Gudykunst: *Cross Cultural Adaptation*, Sage, London, str. 62–89
- R. Brubaker (1991): *International Migration: A Challenge for Humanity*, *International Migration Review* 2/91 (str. 946–957)
- G. Callovi (1992): Regulation of Immigration in 1993, Pieces of the European Community, *International Migration Review* 2/92, str. 353–372
- S. Castles (1992): The Australian Model of Immigration and Multiculturalism, Is it Applicable to Europe, *International Migration Review*, 2/92, str. 549–567
- F. Ceras (1992): Strategic Issues, Migration Policies in the 90', The Case of Italy, *Migration Trends in the 90'*, Committee on Migration, April 6–8 1992
- D. Coleman (1992): Does Europe Need Immigrants? Work Force Projections, *International Migration Review* 2/92, str. 455–457
- E. Copeland (1992): East-West Migration, Committee on Migration, april 6–8, 1992 Lisbon
- M. Heisler (1992): Migration, International Relations and the New Europe, *International Migration Review* 2/92, str. 596–622)
- J. Hollifield (1992): Migration and International Relations, Cooperation and Control in the European Community, *International Migration Review* 2/92, str. 568–595
- IOM (International Organization for Migration) News 1993, str. 169
- M. Jay, Yoshikawa (1988): *Cross Cultural Adaptation and Perceptual Development*, v: Y. Kim, W. Gudykunst: *Cross Cultural Adaptation*, Sage, London, str. 140–149
- V. Katunarič (1993): Interkulturalizem, Teorija in praksa 1–2/92, str. 14–25
- P. Klínar (1992): Postsocialist Societies, Ethnic Conflicts and Migration in Evrope; Inter Congress 92, Research Committee on Migration, April 6–8 1992 Lisbon
- P. Klínar (1991): Od etničnega pluralizma k interkulturalizmu, *Migracijske teme*, 1/91, str. 29–49
- P. Klínar (1991): Interkulturalizem v sodobnih medetničnih odnosih, Okrogla miza: Sodobna etnična problematika, SLORI, SAZU, Trst 23. 3. 91 (razmnoženo)
- P. Klínar (1990): Migrational Policies of Emigrant Societies, XII. World Congress of Sociology, RC Sociology on Migration, Madrid, July 11, 1990
- G. Kojanec (1991): Prospects for and Barriers to Implementation, The UN Convention of the Migrants, *International Migration Review* 4/91, str. 818–830
- E. Kussbach (1992): European Challenge: East-West Migration, *International Migration Review* 2/92, str. 646–667
- K. Manfrass (1992): Europe: South-North, or East-West Migration, *International Migration Review*, 2/92, str. 388–400
- U. Melotti (1992): Migration beyond the Borders in Europe, *International Conference, Ethnic Groups, Borders, Europe*, Brioni, Croatia, sept. 18–19, 1992
- M. Mesić (1992): Pad željezne zavjese i izgledi »evropske tvrdave« – perspektive evropskih migracija Istok-Zapad, *Migracijske teme* 1/92 (35–53)
- Z. Mlinar (1991): Globalizacija, deterritorializacija i kulturni identitet, *Kulturni radnik*, 3/90, str. 5–29
- J. Natziger, B. Bartel (1991): The Migration Workers Conventions, *International Migration Review* 4/91, str. 771–779
- Proclaiming Migrants Rights (1991), World Council of Churches, Geneva
- Report (1991) from the Ministers Responsible for Immigration to European Council Meeting in Maastricht on Immigration and Asylum Policy, Brussel, dec. 3, 1991
- J. Rex (1985): *The Concept of Multi-cultural Society*, Center for Research in Ethnic Relations, Univ. of Warwick, Coventry
- J. Rex (1987): *Immigrant Association in Europe*, Gower, Aldershot
- M. B. Rocha-Trindade (1989): Migration and the European Community after 1992, The Conference on Current Trends in Migration, RC, Sociology on Migration, March 30–April 1, 1989, Utrecht
- R. Rogers (1992): The Politics of Migration in Contemporary World, *International Migration (IOM)*, Special issue, 1992, str. 33–56

- V. Saterwitch (1991): Aboriginal Peoples in Canada, A Critique of the Chicago School and Internal Colonial Models, *Innovation* 2/1991, str. 283-302
- B. Schmitter Heisler (1992): The Future of Immigrant Incorporation: Which Models, Which Concepts? *International Migration Review*, 2/1992, str. 623-645
- T. Straubhaar: Allocation and Distributional Aspects for Future Immigration to West Europe, *International Migration Review* 2/92, str. 462-483
- E. Susić, D. Sedmak: *Tiha asimilacija* (1983), SLORI, Trst
- L. Tomasi (1992): The Future of International Migration in Europe, Migration Trends in the 90', Committee on Migration, Lisbon, april 6-8
- H. Zig-Layton (1990): *The Political Rights of Migrant Workers in Western Europe*, Sage, London